

TOLIBON HARA KATI TA'SIRIDA MINTAQAVIY HARBIY-SIYOSIY JARAYONLAR TRANSFORMATSIYASI

*Shukurov Shuxrat Zayniyevich, O'zbekiston Respublikasi Qurolli
Kuchlari Akademiyasi o'qituvchisi, tarix fanlari nomzodi*

TRANSFORMATION OF REGIONAL MILITARY AND POLITICAL PROCESSES UNDER THE INFLUENCE OF THE TALIBAN MOVEMENT

*Shukurov Shukhrat Zainievich, lecturer at the Academy of the
Armed Forces of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Historical
Sciences*

ТРАНСФОРМАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ ВОЕННО- ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ПОД ВЛИЯНИЕМ ДВИЖЕНИЯ ТАЛИБАН

*Шукуров Шухрат Зайниевич, преподаватель Академии
Вооруженных Сил Республики Узбекистан, кандидат
исторических наук*

<https://orcid.org/0009-0003-2865-2659>

e-mail:

shuxratshukurov265@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada 2021-yil Afg'oniston hokimiyati tepasiga Tolibon harakatining qayta kelishi sabablari va yangi davlat siyosiy tizimining rivojlanish istiqbollari chuqur tahlil qilingan. Mavzuning dolzarbligi quyidagilar bilan izohlanadi, Tolibon harakati davlat boshqaruvini qo'lga kiritgandan so'ng Afg'onistondagi ichki vaziyat yomonlashdi, mavjud barcha siyosiy hokimiyat institutlari yo'q qilindi hamda davlat hokimiyati organlarining o'z vakolatlarini bajarilishi to'xtatildi.

Kalit so'zlar: Afg'oniston, Tolibon harakati, AQSh, Shimoliy Atlantika alyansi, terrorizm, konstitutsiya, xalqaro tashkilotlar.

Annotation: The article provides an in-depth analysis of the reasons for the return to power in Afghanistan in 2021 of the Taliban movement and the prospects for the development of a new state political system. The relevance of the topic is explained by the following: after the Taliban movement gained control of the state, the internal situation in Afghanistan deteriorated, all existing institutions of political power were destroyed, and the exercise of their powers by state authorities was terminated. As a result, the country is facing a comprehensive crisis.

Key words: Afghanistan, Taliban movement, USA, North Atlantic Alliance, terrorism, Constitution, international organizations.

Аннотация: В статье дается углубленный анализ причин возвращения к власти в Афганистане в 2021 году движения «Талибан» и перспектив развития новой государственной политической системы. Актуальность темы объясняется следующим: после того, как движение «Талибан» получило контроль над государством, внутренняя ситуация в Афганистане ухудшилась, все существующие институты политической власти были разрушены, а выполнение своих полномочий органами государственной власти было прекращено.

Ключевые слова: Афганистан, движение «Талибан», США, Североатлантический альянс, терроризм, конституция, международные организации.

KIRISH. Uzoq yillardan buyon tinchini topmay kelayotgan Afg'onistonga qo'shni bo'lgan O'zbekiston Respublikasi, o'z tarixida ekstremizm va terrorizm bilan bog'liq holatlarga bir necha marotaba duch kelgan. Ushbu yo'nalishda xavf-xatar, tahdid va tahlikalar saqlanib qolinayotganini hisobga olgan holda, O'zbekiston qo'shni davlatlar, keng jamoatchilik va xalqaro hamjamiyat bilan birgalikda ekstremizm va terrorizm hamda ularni

moliyalashtirishga qarshi kurashishga qaratilgan siyosat va majmuaviy chora-tadbirlarni amalga oshirib kelmoqda [1]. Shunga qaramasdan afg'on o'lkasidagi nostabil holat va noaniq kelajakka, mavhumlikka asoslangan vaziyat O'zbekiston davlatidan doimiy yuz berishi mumkin bo'lgan har qanday tahdid hamda xavflarga tayyor turishni taqozo etmoqda.

ASOSIY QISM. 2001-2021-yillar Afg'oniston rasmiy hukumati Tolibonlar harakati hokimiyat tepasiga kelgunga qadar tashqaridan ko'rsatilgan siyosiy, harbiy, moliyaviy, iqtisodiy hamda gumanitar yordamlarga qaramasdan yigirma yillik davr ichida to'laqonli mustaqil faoliyat olib borishga qodir bo'lgan hokimiyat institutlarini barpo etolmadi.

Bunga ta'sir etuvchi omillar: birinchisi, bu tarixan o'rnatilgan qabilaviy tartib va ular rahbarlarining murosaga layoqatsizligi; ikkinchisi, qabila rahbarlarini birlashtirishga qodir kuchli Markaziy hukumatning yo'qligi edi.

Shuningdek, mamlakatda faoliyati yo'lga qo'yilgan siyosiy partiyalar fuqarolar tomonidan qo'llab-quvvatlanmadi, sababi shunda ediki, ular mamlakat aholisining faqat bir qismi, asosan pushtunlar (tojik, o'zbek, hazora va boshqalar bundan istisno) manfaatlari himoyasiga asoslangan dasturga ega edilar. Ular davlat siyosatini to'la qamrab oluvchi partiya dasturlarini ishlab chiqib keyin olg'a surmadilar.

Balkim, shuning uchundir 2001-yildan 2021-yilgacha bo'lgan davrda butunlay siyosiy, moliyaviy va iqtisodiy jihatdan xalqaro koalitsiya kuchlariga tayanib kelgan Afg'onistonda, AQSh va uning NATO doirasidagi ittifoqchilari mamlakatni tark etishlari bilan hokimiyat darhol quladi. O'z navbatida Tolibon harakati tomonidan hokimiyatning bunday tezda egallab olinishi yaqin 20 yil davomida AQSh va uning ittifoqchilari tomonidan g'arb andozasiga asoslangan Afg'oniston davlatini qurish bilan bog'liq strategiyasi mutloq noto'g'ri ekanligini ko'rsatdi.

AQSh va uning ittifoqchilari mamlakatni tark etishlari bilan Afg'oniston hukumati hamda amaldagi siyosiy rejim qattiq sinovdan o'tolmadi, davlat armiyasi darhol

taslim bo'ldi va chuqur siyosiy inqiroz yuzaga keldi.

Tolibon harakati hokimiyatni qo'lga olishi bilan, Prezident Ashraf G'ani boshchiligidagi mamlakat siyosiy elitasi shoshilinch ravishda mamlakatni tark etdi. Bu sharoitda faqat davlat rahbari Ashraf G'anini aybdor deb bilish xatolik bo'ladi albatta, chunki, bizga ma'lum, Tolibon harakati tizimli va doimiy AQSh ma'muriyati, Pokiston, hamda ayrim arab davlatlari tomonidan ma'naviy va moddiy qo'llab kelingan. Hattoki, bunda Pokiston va AQSh maxsus xizmatlarining bevosita ishtiroki ham borligi hech kimga sir emas. Natijada, Afg'onistonda g'arb andozasiga asoslangan demokratik siyosiy tizimni barpo etish bilan bog'liq dastur inqirozga uchradi [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Mutaxassislar fikricha, Tolibon mamlakatni siyosiy inqirozdan barqarorlikka olib chiqa olishi hali noma'lum, chunki bu to'liq shakllanish etaplarini bosib o'tgan, zamonaviy dasturga ega siyosiy tashkilot emas, qolaversa, demokratik qadriyatlar va normalarni rad etadigan radikal guruhlardan iborat harakatdir.

Shuningdek, AQShning doimiy moliyaviy yordamlariga tayanib kelgan Tolibon rahbarligidagi Afg'oniston, ushbu mablag'lardan endi mahrum edi, buning ustiga mamlakatning o'sha davrdagi mavjud zahira mablag'lari hisob raqamlari muzlatilgan edi (taxminan 7 mlrd AQSh doll).

Yangi hokimiyat davlat ichki va tashqi iqtisodiy, ijtimoiy muammolar yechimini topish uchun izlanishni boshladi, sababi hokimiyatda qolish uchun Tolibon endi davlatni har tomonlama boshqarishi kerak edi. Afg'onistonda yuzaga kelgan holat yuzasidan shunday xulosa qilish mumkin, faqat g'arbcha qarashlar, yondashishlar hamda o'lchamlar (kriteriyalar) bilan afg'on hududida bu xalqqa umuman yot bo'lgan siyosiy tizimni tatbiq etish aslo mumkin emasligi isbotlandi.

Bugungi real holatni oladigan bo'lsak, afg'on hududida faqat ma'lum nominal hokimiyat institutlari mavjud xolos. Agar Tolibon hokimiyatini alohida aspektlar kesimida ko'rib chiqadigan bo'lsak, oddiy dunyo standartlariga mos yoki yaqin keladigan hokimiyatni

koʻrmaymiz va albatta bunday hokimiyat tizimi juda tez oʻzgaruvchan dunyoda ishlamaydi [3].

Hozirgacha Tolibon hukumatini rasman, qonuniyligini dunyoning biror mamlakati tan olmagan, yangi hukumat oldida esa nafaqat oʻzini himoya qilish va hokimiyatini saqlab qolish uchun choralar koʻrishi, balki, dunyo hamjamiyatiga davlat boshqaruv shaklini, hukumat tashkiliy tuzilishini, boshqaruvni amalga oshirish usullarini tatbiq etishi kerak boʻlib qolmoqda, yoʻqsa hokimiyatni boshqa siyosiy kuchlarga boʻshatib berishi kerak boʻladi [4].

MUHOKAMA. Oldingi Afgʻoniston Islom Respublikasi BMT va boshqa bir qator mintaqaviy hamda xalqaro tashkilotlarga aʼzo boʻlgan, hozirgi Tolibon rejimi siyosiy tizimi ertaga qanday shakllanishi va uning xalqaro hamjamiyat tomonidan qonunan tan olinishi yangi hukumatni zamonaviy sharoitda oʻzini qanday tutishiga bogʻliq boʻlib qolmoqda.

Yangi hukumat siyosiy institutlarining yangi tashkiliy tuzilishi qanday boʻlishi albatta hamma uchun juda qiziq mavzu. Agar yangi hokimiyat mamlakatdagi mavjud ijtimoiy-iqtisodiy muammolar yechimini topishda, jahon hamjamiyati oldida oʻz hokimiyatini qonuniylashtirish zarurligini, hamda mamlakat ichkarisidagi vaziyat tashqi dunyo uchun murakkabligicha qolayotganini tezroq anglab yetsa yaxshi boʻlardi. Muallifning fikricha, hozir koʻchada XXI asr, jamiyatning barcha jabhalari kuchli transformatsiya ostida har tomonlama jadal rivojlanmoqda. Yana 20-30 yildan soʻng primitiv davlat boshqaruvi shakliga asoslangan hukumatlar inqirozga uchrashi kutilayotgan bir sharoitda, Afgʻonistonni davlat boshqaruv shaklini XIX asrga qaytishi katta xatolik deb hisoblanadi.

Misol tariqasida 2022-yil 30-31-mart kunlari Xitoy Xalq Respublikasining Tungi shahrida mintaqaviy xavfsizlikni taʼminlash, shuningdek, gumanitar yordam savollarini koʻrib chiqish maqsadida Pokiston, Xitoy, Eron, Tojikiston, Oʻzbekiston, Turkmaniston va Rossiya tashqi ishlar vazirlari darajasida konferensiya oʻtkazildi.

Mamlakat bir siyosiy tizim modelidan ikkinchi anʼanaviy tizim modeliga oʻtish davrida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi qanday kechishini

va jamiyatdagi ichki taʼsir omillari qanday taʼsir etishini oldindan aytib boʻlmaydi. Shuningdek, bunday vaziyat Afgʻonistonga qoʻshni davlatlar uchun maʼlum maʼnoda bir qator tahdidlarni yuzaga keltirmoqda.

Ekspertlarning taʼkidlashlaricha, Tolibon yangi hukumati xalqaro tashkilotlar tomonidan ularga qoʻyiladigan rasmiy talablarni bajarishga urinishlari ham kuzatilmoqda. Misol tariqasida “Tolibon” harakatining oliy rahbari Haybatulloh Oxunzoda opium va boshqa kuchli taʼsir etuvchi vositalarni ishlab chiqarish va tashishni afgʻon hududida taqiqlaganini keltirish mumkin. Shuningdek, ushbu taqiq talablari bajarilmasa shariat qonunlariga muvofiq javobgarlik va jazo choralari koʻrsatilgan. Shuni taʼkidlash kerakki, ushbu chora-tadbirlar xalqaro tashkilotlarni va Gʻarb mamlakatlarining eski afgʻon hukumati hisob raqamlarida muzlatilgan afgʻon moliya vositalariga erishishga nisbatan munosabatlarini yumshatishga urinishlari ham boʻlishi mumkin.

“Afgʻon yangi hukumatini giyohvandlikka qarshi kurashlari qanchalik muvaffaqiyatli boʻladi hali nomaʼlum, chunki Afgʻoniston iqtisodiyoti va halqini ijtimoiy holatini yaxshilash uchun juda koʻp moliyaviy vositalar zarur boʻladi, hammaga ayonki, Afgʻonistonning eng asosiy moliya manbasi bu giyohvand moddalari savdosidan keladigan foydadir”, – deb taʼkidlaydi Rossiya davlati prezidenti V.Putin [6].

Tolibon hukumati tashqi dunyo va xalqaro tashkilotlar bilan diplomatik aloqalar oʻrnatish uchun oʻz hukumatini qonuniy tan olinishini taʼminlashi kerak, buning uchun esa ular xalqaro hamjamiyat talablari bajarilishini taʼminlashi, yaʼni fuqarolik institutlarini shakllantirishi, inson va genderlik huquqlari, milliy ozchiliklar (oz sonli millatlar) huquqlari himoyasi kabi muammolarda muvaffaqiyatga erishayotganliklarini namoyon etishlari kerak boʻladi.

NATIJALAR. Xullas, Tolibon hukumati mamlakatdagi jamiyatning barcha qatlamlarini bir maqsadga birlashtirishi va mamlakatni barcha (hali nazorat oʻrnatilmagan va boʻysunmagan) hududlarida toʻliq nazoratni oʻrnatishi kerak. Chunki mamlakatda hali-hanuz

turli qarashlarga va maqsadlarga ega jangari va siyosiy guruhlar mavjudligi hammaga ayon.

Hozirgi kunda Afgʻonistonda Tolibonga qarshi “Milliy qarshilik fronti (MQF)”, “Afgʻoniston Islom Respublikasi Qarshilik Oliy Kengashi”, “Xazaristonning nomaʼlum askarlari” guruhi, “Afgʻoniston erkinligi fronti” kabi muxolifat kuchlari (guruhlar) faoliyat olib borishmoqda.

Yuqoridagilarni hisobga olib, Tolibon harakati butun Afgʻonistonda toʻliq hokimiyatga ega boʻlish uchun diniy mazhabi va millatidan qatʼi nazar hamma afgʻon xalqi bilan normal munosabatlarni oʻrnatishi kerak. Bu esa oʻz navbatida, mamlakatda siyosiy vaziyatni barqarorlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, yangi Tolibon hukumati qoʻshni va mintaqa davlatlari bilan yaxshi qoʻshnichilik aloqalarini yoʻlga qoʻyishi, qolaversa oʻzaro iqtisodiy integratsiyani tizimli amalga oshirishi kerak boʻladi.

Tolibon harakati 2021-yil 15-avgustda hokimiyat tepasiga kelganidan beri bu mamlakatlar tashqi ishlar vazirlari doirasida Tolibon hukumati bilan bir necha marta uchrashuvlar amalga oshirilgan. Afgʻonistonga qoʻshni davlatlar tashqi ishlar vazirlarining birinchi uchrashuvi 2021-yilning 20-oktabrida Moskvada, ikkinchisi – bir haftadan soʻng Tehronda, uchinchisi esa 2022-yilning 30-31-mart kunlari Xitoyning Tushi shahrida boʻlib oʻtgan edi. Hech kimga sir emas, afgʻon hududida Tolibonga boʻysunmaydigan guruhlar haligacha mavjud. Tolibondan farqli oʻlaroq, muxolif kuchlar ham tashqi geostrategik (siyosiy) kuchlar bilan tizimli muzokaralar olib borishmoqda va zarur yordamlarni topmoqda. Oʻz navbatida bunday holatlar Afgʻonistondagi siyosiy vaziyatni nihoyatda beqaror qilib kelmoqda. Iqtisodiy jihatdan mamlakat 80 % tashqi yordamga qaram, (hozir balki undan ham koʻproqdir), chunki ishlab chiqarish yoʻq qilingan va 2020-2021-yillarda koronavirus pandemiyasi taʼsiri ham mamlakatning nochor iqtisodiyotiga katta salbiy taʼsir koʻrsatgan.

Maʼlumki, 2001-yildan Afgʻoniston iqtisodiyoti AQSh va NATO davlatlari koʻmagiga bogʻliq boʻlib keldi, 2021-yilgacha mamlakat iqtisodiyotiga milliardlab dollar

mablagʻ kiritildi, 2021-yildan keyin esa bu moliyaviy koʻmaklar toʻxtatilishi jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy inqirozga sabab boʻldi.

XULOSA. Yuqoridagi muammolarni tahliliy oʻrganib chiqish natijasida xulosa sifatida quyidagi tavsiyalarni berish mumkin. Yangi hukumat yuzaga kelgan murakkab sharoitda davlatning bosqichli rivojlanishini taʼminlashi uchun quyidagilarni amalga oshirishi zarurdir:

birinchidan, hozirgi va istiqboldagi dunyo tizimiga mos keluvchi yangi Konstitutsiyani zarur oʻzgartirishlar bilan qabul qilish;

ikkinchidan, odil saylovlar oʻtkazilishini yoʻlga qoʻyish;

uchinchidan, tegishli hokimiyat vakillik organlarini tuzish;

toʻrtinchidan, qobiliyatli koalitsion hukumatni shakllantirish kabilardir.

Mamlakatning avvalgi Konstitutsiyasi 2004-yilda qabul qilingan boʻlib, u nisbatan dunyoviy qonunchilik va shariat qonunlari konsensusi asosida yaratilgan asosiy maqbul qomus hisoblanadi. Afgʻonistonda siyosiy institutlarni yaratishda jiddiy rol oʻynagan yuqoridagi qomus yangi hukumat tomonidan ham hozirgi sharoitda qoʻllanilishi mumkin. Faqat shu yoʻl bilan yaqin kelajakda mamlakatda barqarorlik oʻrnatilishiga umid qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 1-iyuldagi PF-6255-sonli “2021-2026-yillarga moʻljallangan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish boʻyicha Oʻzbekiston Respublikasi milliy strategiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi Farmoni. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lex.uz/docs/5491626#5497990>
2. Альмонд Г. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор. – М.: Аспект Пресс, 2002. – С. 74.
3. Форма государства // Большая российская энциклопедия. Том 33. Москва, 2017. – 481 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bigenc.ru/law/text/4731936> (дата обращения: 25.11.2023).
4. Альмонд Г. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор. – М.: Аспект Пресс, 2002. – С. 38.